

ORGANIZIRANA KRIMINALITETA – QUO VADIS

BOJAN DOBOVŠEK

Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija
bojan.dobovsek@um.si

Povzetek Organizirana kriminaliteta je pojav, ki smo ga začeli na katedri za kriminalistiko podrobneje raziskovati po osamosvojitvi Slovenije. Pregled definicij pokaže, da pravniki potrebujejo definicijo zaradi procesiranja storilcev na sodišču, raziskovalci in teoretiki zaradi merjenja in primerjav med državami, policija zaradi kreiranja strategij preiskovanja in odkrivanja, politiki pa za izvajanje politik. Iz analiz razvoja skupin organizirane kriminalitete zaznamo več faz, od klasične organizirane kriminalitete, za katero je značilno generiranje premoženja s trgovino z drogo, igralništvom, prostitucijo ipd., do prehoda v gospodarsko organizirano kriminaliteto s pomočjo pranja denarja in investiranja v legalno sfero, v zaključni fazi do elitne organizirane kriminalitete, ki s pomočjo korupcije vpliva ali prehaja na oblast in se bori za moč.

Ključne besede:

organizirana
kriminaliteta,
definicija,
neformalna
ekonomija,
peta veja oblasti,
ugrabitve države

ORGANIZED CRIME – QUO VADIS

BOJAN DOBOVŠEK

University of Maribor, Faculty of Criminal Justice and Security, Ljubljana, Slovenia
bojan.dobovsek@um.si

Abstract Organized crime is a phenomenon that we began to investigate in detail at the Chair of Criminal Investigation after Slovenia gained independence. A review of the definitions of organized crime shows that they differ according to the needs of the one who defines it. Lawyers need a comprehensive definition for prosecuting perpetrators in court, researchers and theorists for measurement and comparisons between countries, police for the strategy of investigation, and politicians for policymaking. From the analysis of the development of organized crime groups, we can detect several phases, from classic organized crime, to the transition to economic organized crime and in the final phase to elite organized crime, who through corruption influences power or fights for power.

Keywords:

organized crime,
definition,
informal economy,
fifth branch on
power,
state capture

Organizirana kriminaliteta – Ante Portas

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je prišlo do številnih sprememb v družbi. V obdobju tranzicije so prišli novi časi, ki so prinesli tudi nove oblike kriminalitete. Spremembam je sledilo tudi izobraževanje na področju varnosti, nastajali so novi predmeti in pravilna je bila odločitev, da se v okviru Katedre za kriminalistiko izoblikuje predmet organizirana kriminaliteta, čemur je sledila prva knjiga z naslovom *Organizirani kriminal* (Dobovšek, 1997). Od takrat naprej se je področje razvijalo skladno z družbenimi spremembami, dosežki v znanosti ter problematiko odkrivanja, preiskovanja in dokazovanja tovrstnih kriminalnih dejavnosti. Pričujoči prispevek tako kronološko predstavi raziskovanje področja organizirane kriminalitete od definiranja pojavnosti, merjenja, raziskovanja novih pojavnih oblik organizirane kriminalitete do izzivov za prihodnost.

Družbene spremembe so se poleg razkritih klasičnih kriminalnih skupin, ki so obvladovale trg drog, kazale tudi v obliki finančnih malverzacij, poslovanj preko davčnih oaz, pritiskov multinacionalnih podjetij in podložnosti politik interesnim skupinam. Ker so bile nekatere oblike deviantnih ravnanj netransparentne in nerazumljive, ljudje v njih niso videli škode, ki se povzroča družbi. Krize, ki so sledile, so imele vzroke predvsem v deviantnem vedenju finančnega sektorja in finančnih institucij, z možnostjo (ne)formalnega vplivanja elit, v prepletanju politike in ekonomije. V Sloveniji je namreč opazen zmanjšan (če ne kar neobstoječ) nadzor nad javnimi in zasebnimi institucijami, podjetji in organizacijami, ki upravljajo velik kapital oziroma vrednosti. Odsotnost nadzora posledično povzroča nekontrolirano, tvegano ter tudi deviantno vedenje omenjenih institucij in njihovih predstavnikov, ter vso povezano problematiko z upravljanjem državnega premoženja. Iz vsega navedenega se sprašujemo, kakšna sploh je organizirana kriminaliteta? Je kaj drugačna od navadne, v današnji poznomoderni družbi mora biti itak vse organizirano, drugače propade.

Analiza razlag pojavnosti organizirane kriminalitete (Von Lampe, 2006) pokaže, da se definicije organizirane kriminalitete med seboj razlikujejo glede na namen in uporabnost ter nam ne dajo jasnega enoznačnega odgovora. Pridružujem se ugotovitvi Potterja Stewarta, sodnika vrhovnega sodišča Združenih držav Amerike, ki je za izraz, s katerim se skuša kategorizirati pojem, ki nima jasno opredeljenih parametrov, uporabil frazo: ko boš videl, boš prepoznal (Ward, n. d.). Kako otroku

razložiti, kaj je organizirana kriminaliteta? Najlaže s sliko. Za lažjo ponazoritev sem zato narisal sliko organizirane kriminalitete v Mirójevem abstraktnem slikovno-znakovnem stilu. Slika je bila tudi naslovnica knjige Preiskovanje kriminalitete v zvezi z umetninami (Dobovšek, 2010).¹

Slika 1: Organizirana kriminaliteta

Vir: (Bojan Dobovšek)

Po padcu Berlinskega zidu so se v Evropi začeli tektonski premiki, vidni v migracijah, prehodu v kapitalizem in razvoju demokracije. V vseh teh procesih se je prepletala organizirana kriminaliteta,² ki je zato pritegnila pozornost akademikov in raziskovalcev pa tudi medijev in javnosti. Organizirana kriminaliteta je v mnogih pogledih razvojno vprašanje, ki ga opazimo zlasti v državah v nastajajočih demokracijah, saj odraža pomanjkanje ustrezno zaščitene lastninskih pravic, pomanjkanje lokalnih zaposlitvenih možnosti in krhkost državnih institucij. Tem procesom smo sledili tudi v Sloveniji, s prvimi članki, raziskavami in konferencami o tej tematiki. Na podlagi tega je leta 1997 izšla prva knjiga Organizirani kriminal (Dobovšek, 1997), ki je nudila dobro osnovo za nadaljnje raziskovanje. Prvi

¹ Razlaga slike: Na levi z velikimi črnimi črkami okrajšava za organizirano kriminaliteto (OK), desno razvoj kriminalistike od prstnih odtisov, DNA analiz, kibernetike, (vlomov) do vesoljske tehnologije, levo krogi prepletanja korupcije in politike. V sredini, mladi vse to gledajo.

² Iz prsluhov mafijskim šefom je Antimafijska komisija v Italiji videla, da je že nekaj ur po padcu Berlinskega zida vodja mafijske skupine sorodnikom v Nemčiji naročil, naj pokupijo vse v Vzhodni Nemčiji takoj, ko pride na trg (Heinrich-Böll-Stiftung idr., 2013).

prispevki so bili namenjeni definiranju pojava, usklajevanja definicij z evropsko zakonodajo ter merjenju. Zato se najprej posvetimo problematiki definiranja organizirane kriminalitete in terminologiji.

Analiza pojava pokaže (Dobovšek, 2008), da ni enotne definicije organizirane kriminalitete (npr. United Nations Office on Drugs and Crime, Europol) in je pojav lažje opisati kot definirati, zaradi spreminjajočega se delovanja, obsega in oblik, se pa lahko strinjamo s temeljnimi karakteristikami, kot so ustvarjanje velike protipravne koristi, prikazovanje nezakonitega denarja kot zakonitega in prepletanje legalnega z ilegalnim. Prav te karakteristike označujejo delovanje kriminalnih organizacij in zato na njihovi podlagi lahko uvajamo ukrepe proti tem organizacijam. Von Lampe (2006) zaključuje, da poskusi vzpostavitve enotne definicije niso zagotovili niti splošnega razumevanja razlik, ki ovirajo soglasje o pomenu pojma organizirane kriminalitete. Avtorjeva definicija, ki je dostopna na Von Lampejevi (n. d.) spletni strani, opredeli fenomen »organizirane kriminalitete« kot tajne, dobro uveljavljene in dolgožive, hierarhično organizirane in funkcionalno diferencirane skupine posameznikov, ki imajo kriminalno kariero (ali poklic). Organizacijska struktura je osnova za kriminalni podvig, ustanovljen z namenom pridobitve čim več denarja ter krepitve in širjenja svoje moči. Prav te značilnosti ločujejo organizirano kriminaliteto od kriminalitete belih ovratnikov (in drugih oblik kriminalitete). Poskus razlikovanja med dejanji organizirane kriminalitete in dejanji njegovih pripadnikov je zelo vprašljiv, saj delovanje po »mafijemskem principu« ni omejeno le na mafije v tradicionalnem ali konvencionalnem smislu. Škoda, ki izhaja iz legalnega organizacijskega delovanja organiziranih kriminalnih združb, je nedvomno veliko večja od mafijskega delovanja (Dobovšek, 2008).

Ko ljudje slišijo izraz organizirana kriminaliteta, običajno pomislijo na strukturo, podobno mafiji. Na misel pridejo podobe skupin stereotipnih Italijanov ali Rusov, ki se ukvarjajo z drogami, orožjem, trgovino z ljudmi ipd., vendar nikoli ne vizualiziramo zločinov gospodarske ali korporativne narave (Van Duyne, 2010), še manj pa politične. V novejših definicijah se organizirane kriminalitete pogosto obravnava kot posebna vrsta poslovne organizacije, kot kriminalno podjetje, katerega cilj je pridobivanje večjega dobička, ki ga vlaga v zakonite ali nezakonite poslovne dejavnosti. Moč in vpliv kriminalnih združb nista omejena le na ozemlje, ki ga imajo pod nadzorom, ampak se lahko širita tudi navzven – v smeri legalnih struktur (politika, gospodarstvo, finance, cerkev, mediji itd.). Upoštevati moramo,

da so meje med organizirano kriminaliteto in uradnimi institucijami pogosto zelo meglene in pogosto presežene. Organizirana kriminaliteta nalaga svoj kapital seveda tudi v legalna podjetja, zlasti v mala ali srednje velika podjetja (Ruggiero, 2001).

Rawlinson (1998) loči štiri razvojne faze – razmerje med organizirano kriminaliteto in formalnimi institucijami. Prva faza je reaktivna – organizirana kriminaliteta se le občasno odzove, formalne strukture so ekonomsko-politično stabilne, da se jim ni treba pogajati s kriminalnimi skupinami. Druga faza je pasivna asimilacija. Organizirana kriminaliteta se tukaj mora pogajati s formalnimi institucijami, ki potrebujejo posebne storitve kriminalnega sektorja, vendar so formalne institucije močne in narekujejo pogoje sodelovanja. Tretja faza je tudi aktivna asimilacija: organizirana kriminaliteta prodira v formalne institucije do te mere, da pride do nevarnega ravnovesja (razlika med dopustnimi in nedopustnimi dejavnostmi postaja za oba vse bolj zamegljena). Zadnja faza je proaktivna. Organizirana kriminaliteta je sposobna vplivati na politične procese, ustrahovati kogarkoli in pronicati v legalna podjetja (banke, politične stranke, medije in druge institucije). Seveda vse te faze veljajo tudi za legalna podjetja, ki so v odnosu do uradnih (političnih in medijskih) struktur ravno tako reaktivne, pasivno ali aktivno asimilirane in proaktivne.³

Iz vsega navedenega lahko povzamemo, kar smo izpostavili v članku o gospodarskih organiziranih kriminalnih mrežah v porajajočih se demokracijah (Dobovšek, 2008), ki je dobil nagrado založbe Emerald za najbolj priporočen članek. Analiza kaže, da združbe organizirane kriminalitete razvijajo kriminalne dejavnosti skladno in vzporedno z razvojem družbe. Na ta način lahko zasledimo različne faze razvoja kriminalnih dejavnosti in organiziranih združb ter njihove značilnosti. Na začetku razvoja skupin so to ulične tolpe, ki delajo na določenem območju in izvajajo določene klasične kriminalne dejavnosti, pridobljen denar tudi sproti zapravijo. Glavna značilnost je, da ena ulična tolpa prevladuje na enem teritoriju. Svoje območje varujejo z nasiljem in z odpravljanjem sovražnikov. Njihova dejanja so trenutna in niso dobro organizirana vnaprej. V tej fazi lahko obvladujemo kriminalne združbe s policijskimi intervencijami, sodelovanjem z generalnim tožilstvom ipd., ključna je kazenska zakonodaja. V naslednji fazi (tj. drugi fazi) ima kriminalna združba monopol na celotnem področju in lahko govorimo o gospodarski

³ Primer vpliva na medije si »korporacija« lahko zagotovi na dva načina: z denarjem za oglaševanje in prikritim nagrajevanjem prijaznih novinarjev ali z nakupom medija. Vpliv na državne institucije si ustvarja z lobiranjem, neformalnimi mrežami, podkupovanjem, strašenjem in izsiljevanjem.

organizirani kriminaliteti. Poskušajo se povezati oziroma so že povezani z lokalnimi gospodarstveniki in politiki v neformalne mreže in so servis gospodarstvenikov in politike. V tej fazi kriminalne združbe uporabljajo pranje denarja in korupcijo ter opravljajo nezakonite posle za ljudi, ki potrebujejo njihove usluge. Denar, pridobljen z drogami, prostitucijo, igrami na srečo, se s pranjem denarja in korupcijo vlaga v legalno državno gospodarstvo. Finančne institucije lahko nadzorujejo kriminalne združbe in njihovo delovanje s predpisi s področja financ (finančne preiskave) skupaj s sodelovanjem z vsemi ostalimi državnimi institucijami. Poleg nadzovanja finančnih tokov se uporablja institut obrnjenega dokaznega bremena. Samo tožilstvo in policija ne moreta narediti dovolj za boj proti kriminaliteti. Sodelovati morajo s finančnimi institucijami in drugimi strokovnjaki. V tretji fazi se gospodarska organizirana kriminaliteta preko svojih omrežij prelevi v legalno sfero in se bori za državno oblast in moč, kajti denar že ima in tako lahko govorimo o elitni organizirani kriminaliteti. Lahko bi rekli, da je takšna neformalna mreža gospodar celotnega državnega prostora, zato se za raziskovanje tega pojava zanimajo tudi politologi. Je enakovredna državi in jo je nemogoče nadzorovati, govorimo o pojavu *state capture*⁴ ali ugrabitvi države. Tako lahko v tem trenutku rečemo, da je organizirana kriminaliteta peta veja državne oblasti (Dobovšek, 2009a). S kapitalom (korupcijo) vpliva na vse državne organizacije in institucije vključno seveda z drugimi vejami oblasti in mediji. V tej fazi gospodarski in politični sektor postaneta odvisna od organizirane kriminalitete. Pri odgovoru na tovrsten pojav je pomembno, da se politika zaveda in razume, da tovrstna organizirana kriminaliteta ni samo problem policije, ampak vseh ostalih institucij, tudi politike. Z represijo ne moremo vzpostaviti normalnih razmer, ker so številni pomembni ljudje koruptivni ali vpleteni v takšna omrežja. Edino, kar je lahko učinkovito, so ukrepi, kot so nadzor finančnih tokov, izkazovanje izvora premoženja, profesionalni mediji, izobraževanje javnosti, promoviranje protikorupcijskih vrednot. Povečanje represije poveča kršitve človekovih pravic in spodbuja organizirano kriminaliteto, da se odzove z več nasilja. Za lažjo ponazoritev si vrste organizirane kriminalitete pogledjmo v tabeli 1.

⁴ Koncept ugrabitve države: država (njene institucije, zakoni in predpisi) se uporabljajo (zlorabijo) za osebne koristi namesto za splošno dobro. »Deviantno« vplivanje, na zakonodajne postopke ne more biti storjeno drugače kot na kolektiven, organiziran način. Noben posameznik nima moči in sposobnosti, da bi vplival na več ljudi, ki sestavljajo zakonodajno telo. Takšna dejanja zahtevajo organizacijo, sodelovanje in podporo (Dobovšek in Slak, 2015).

Tabela 1: Vrste organizirane kriminalitete

Vrsta organizirane kriminalitete	Institucije, ki jo obravnavajo	Instrumenti za odpravljanje organizirane kriminalitete
Klasična	Policija Tožilstvo	Kazenska zakonodaja
Gospodarska/Finančna/ Beloovratniška	Finančne institucije	Finančna zakonodaja
Elitna/kriminaliteta nosilcev moči	Preiskovalni novinarji Javnost	Nadzor premoženja Prevenција Vrednote

Če razvijamo idejo o elitni organizirani kriminaliteti nosilcev moči, lahko povzamemo ugotovitve prispevka o novih horizontih pojava ugrabitve države s strani organizirane kriminalitete (Dobovšek in Slak, 2015). Kombinacija vseh argumentov in podobnosti, med klasično, gospodarsko in elitno organizirano kriminaliteto, daje logično razmišljanje (če je $A = B$ in $B = C$, potem je $A = C$). Torej, če organizirana kriminaliteta deluje poslovno in gospodarstvo sodeluje v zakonitem poslu in če vlade vse bolj delujejo poslovno pri vladnem zagotavljanju dobrin, potem organizirana kriminaliteta v nekaterih primerih sodeluje tudi v vladni sferi. Ker gre za širši obseg dejavnosti, je ožji omejen na osnovni vpliv organizirane kriminalitete na vlado s pomočjo neposredne korupcije ali ugrabitve države. Širša problematika ugrabitve države in organizirane kriminalitete je na Zahodnem Balkanu predmet trenutnih raziskav (Đorđević idr., 2023).

O temi gospodarske organizirane kriminalitete je bilo organiziranih veliko konferenc in napisanih knjig. Izpostavimo knjigo (Edelbacher idr., 2016), v kateri je jasno opredeljena povezanost finančne kriminalitete z organizirano in ju poveže z neformalno ekonomijo z uporabe goljufij in korupcije. Da bi razumeli učinke finančne kriminalitete, je treba analizirati in globlje razumeti odnos med organizirano kriminaliteto in neformalno ekonomijo, saj temeljita na goljufijah in korupciji. Poleg tega so te koruptivne dejavnosti pogosto zagrešene na visokih vladnih položajih in vodilnih v korporacijah. Finančna kriza, ki je, kot navajajo zgornji avtorji, posledica finančne kriminalitete, se še vedno ni končala. Korupcija je še vedno velik problem v večini držav sveta. Cilji, strategije in dejavnosti uspešnih organiziranih kriminalnih združb bolj kot kdaj koli prej temeljijo na gospodarski kriminaliteti, finančni kriminaliteti, goljufijah in korupciji, da bi dosegli čim večji dohodek, ki ga investirajo v pridobivanje moči.

Problematiko vpletanja organizirane kriminalitete v gospodarstvo si lahko ogledamo tudi skozi prizmo neformalne ekonomije. Neformalna ekonomija se pogosto enači s sivo ekonomijo in dojema kot prostor, kjer se opravlja samo nizko kvalificirana dela, kjer se plačujejo z gotovino ipd. in ki na splošno predstavlja varnostno mrežo za najrevnejše. Vendar raziskave (Dobovšek in Slak, 2016) pokažejo, da se neformalna ekonomija pojavlja tako v manj razvitih kot visoko razvitih državah in da je taktika za bogatenje (ali skrivanje) sredstev elit ali močnih in ne le metoda za pridobivanje sredstev za preživetje. Zato smo ponudili model, ki je sestavljen iz belega, sivega in črnega segmenta v tabeli 2.

Tabela 2: Vrste neformalne ekonomije

Segment neformalne ekonomije	Zakonitost	Reguliranost	Davki	Primeri
ČRNA	Ilegalna	Neregulirano	Neprijavljeno	Trgovina s prepovedano drogo
SIVA	Legalna	Teži k regulaciji	Neprijavljeno	Popravila avtomobilov brez računa
BELA	Legalna	Šibka regulacija	Pol-prijavljeno	Davčne oaze; Kreativno računovodstvo

Tabela 2 je zgolj ilustrativnega značaja in ne smemo pozabiti, da so meje med kategorijami zelo zabrisane, zlasti ker obstajajo dodatna vprašanja o neformalnem gospodarstvu, ki jih je treba obravnavati v prihodnosti. Ker sta črni in sivi segment precej pogosta v razpravah o (ne)formalnih ekonomskih sferah, si beli segment zasluži nekaj več pozornosti. Bistveno pri beli neformalni ekonomiji je, da so dejavnosti oziroma dobički, ki izvirajo iz teh dejavnosti, na vse načine legitimni, slednji pa so zaščiteni pred davki, zaplembami ali le dodatno oplemeniteni z različnimi vprašljivimi, a ne nezakonitimi kreativnimi finančnimi (računovodskimi) ukrepi (Dobovšek in Slak, 2016). Sklepamo lahko, da bela neformalna ekonomija nenehno uhaja nadzoru. Boj proti beli neformalni ekonomiji bi torej pomenil tudi boj proti davčnim oazam, izogibanju davkom in celo davčnim utajam. In vse to je možno zaradi šibke regulacije, preglednosti, nadzora, institucij, skratka tam, kjer se kaže moč, zato se sprašujemo, ali je ta prevzeta in kdo jo v resnici ima?

Gospodarsko povezovanje Zahodne Evrope in politična preobrazba Vzhodne Evrope ponujata nove priložnosti za gospodarsko rast in osebno svobodo. Na žalost ti dogodki ponujajo tudi mednarodnim kriminalnim skupinam priložnost brez primere, da razširijo svoje kriminalne dejavnosti po vsej celini. Organizirana kriminaliteta uničuje potencialne koristi uvajanja demokracije in tržne discipline. Razpršena narava in zapletenost problema ne bi smeli zmanjšati volje za boj proti njej, saj bi samo to povzročilo neuspeh. Države v nastajajočih demokracijah ne smejo izgubiti izpred oči dejstva, da bo postopno izboljšanje demokracije in tržnega gospodarstva dolgoročno šlo z roko v roki z zmanjšanjem ravni organizirane kriminalitete. Zdi se, da bodo v nekaterih državah prišlo do nove delitve oblasti, največja grožnja zanje pa bo organizirana kriminaliteta. Za uspešen boj proti vsem oblikam organizirane kriminalitete potrebujemo ustrezno kriminalitetno politiko, vendar ne samo nacionalno, temveč tudi svetovno. To je osnova za globalno varnostno politiko in sodobna hibridna ogrožanja.

Ocena razsežnosti organizirane kriminalitete in njenih posameznih oblik lahko temelji na različnih virih: uradni statistiki, viktimoloških študijah, subjektivni oceni ogroženosti državljanov, ocenah mednarodnih institucij, nevladnih organizacij in drugih. Zaznavanje in merjenje organizirane kriminalitete je velik izziv za raziskovalce ne samo, da statistični podatki o organizirani kriminaliteti usmerjajo delovanje represivnih organov, pomagajo tudi, da država izvaja ustrezne politike za boj proti organizirani kriminaliteti in zagotavlja takšne razmere, ki preprečujejo nastanek ugodnih pogojev za njen razvoj. Sodobna tehnologija omogoča raziskovalcem lažje spremljanje organizirane kriminalitete. Informacijska tehnologija omogoča hitrejšo in cenejšo raziskovanje javnega mnenja ter občutkov ogroženosti. V dobi hitrega pretoka informacij je izmenjava podatkov v boju zoper organizirano kriminaliteto in za raziskovanje tega pojava še toliko bolj pomembna. Po podrobnejši analizi zgoraj navedenega lahko zaključimo, da je organizirano kriminaliteto izredno težko meriti zaradi: različnih definicij v Evropi in v svetu; razlik v pravosodnih sistemih; razlik v policijskih registracijskih metodah organizirane kriminalitete; trenutnih policijskih dejavnosti na določenem področju; vpliva drugih družbenopolitičnih dejavnikov (npr. medijev, politike, gospodarstva itd.) (Meško in Dobovšek, 2007). Rezultati navedenih analiz so pokazali, da je ocena nevarnosti in obsega organizirane kriminalitete arbitrarna in je namenjena predvsem operativni analizi, manj pa strateški analitiki z upoštevanjem drugih dejavnikov, ki vplivajo na določene oblike kriminalitete. Poleg prehoda organizirane kriminalitete v

gospodarsko sfero raziskovalce tovrstne kriminalitete zanima predvsem prihodnost razvoja organizirane kriminalitete in v ta namen razvijajo orodja, ki temeljijo na teorijah tveganja. Cilj je oblikovati tako metodologijo, s katero bo mogoče ugotavljati družbene trende, ki vplivajo na razvoj organizirane kriminalitete, in omogočiti zbiranje in obdelavo podatkov, ki se nanašajo na družbene vzroke za organizirano kriminaliteto. Tako bi prispevali k usklajevanju kriminalitetnih politik ter oblikovanju proaktivnih strategij odzivanja na organizirano kriminaliteto v EU in tudi širše.

Zadnji dosežki merjenja organizirane kriminalitete so razvidni iz Indeksa organizirane kriminalitete v okviru Global Initiative against Transnational Organized Crime (v nadaljevanju GI-TOC) (n. d.), ki je septembra 2021 objavil svetovni indeks organizirane kriminalitete. Ta projekt izhaja iz dvoletnega prizadevanja za razvoj orodja, ki vključuje več kot 350 strokovnjakov po vsem svetu, vključno z regionalnimi observatoriji GI-TOC, člani mreže strokovnjakov in številnimi drugimi neodvisnimi novinarji, akademiki, raziskovalci in člani civilne družbe. Indeks je inovativno orodje, namenjeno merjenju ravni organizirane kriminalitete v državah ter oceni državne odpornosti nanj. Je analitično orodje, ki temelji na podatkih in ocenjuje 193 držav članic Združenih narodov glede na dve meritvi: glede na njihovo kriminaliteto z oceno od 1 do 10 (od najnižje do najvišjih ravni organizirane kriminalitete), kar pa temelji na rezultatih njihovih kriminalnih trgov in rezultatov kriminalnih akterjev; in glede na njihovo odpornost proti organizirani kriminaliteti od 1 do 10 (od najnižje do najvišje stopnje odpornosti). Rezultati na interaktivni spletni strani indeksa, prikazujejo zaskrbljujočo sliko o dosegu, obsegu in vplivu organizirane kriminalitete in omogočajo primerjavo med državami in regijami. Glavna ugotovitev je, da večina ljudi po vsem svetu živi v državah z visoko stopnjo organizirane kriminalitete. Indeks osvetljuje tudi vseprisotnost nekaterih najbolj zaskrbljujočih oblik izkoriščanja, ki jih izvajajo kriminalci po vsem svetu, vključno z mrežami, ki delujejo znotraj državnega aparata. Indeks ponazarja tudi splošno razširjene pomanjkljivosti v svetovni ravni odpornosti proti organiziranemu kriminalu, od slabosti v sistemih kazenskega pravosodja do razširjene korupcije in nasilnega zatiranja svobode tiska in civilne družbe. Z zagotavljanjem konsolidiranega zbiranja podatkov in osnovnih dokazov o pojavu v državah po vsem svetu želi biti indeks katalizator za nadaljnjo razpravo o nadnacionalni organizirani kriminaliteti. Konec koncev si indeks prizadeva obveščati oblikovalce politik in regionalne organe, da lahko dajo prednost intervencijam na podlagi večplastne ocene ranljivosti ter

okrepijo nacionalno, regionalno in globalno sodelovanje v boju proti organizirani kriminaliteti.

Slika 2: Indeks organizirane kriminalitete za Slovenijo v letu 2021

Vir: (GI-TOC, n. d.)

Podatki za Slovenijo kažejo skrb vzbujajočo sliko na področju trgovine z ljudmi in tihotapljenja ljudi ter problematiko kriminalitete, vezane na prepovedane droge. Med kriminalitetnimi akterji so izpostavljeni državni akterji na najvišjih ravneh v povezavi s korupcijo in organizirano kriminaliteto, nizko pa je število kriminalnih skupin mafijskega tipa. Pri odporu proti organizirani kriminaliteti sta slabo ocenjena delo vlade in njenih institucij ter nesposobnost reguliranja gospodarstva in financ. V primerjavi z državami EU, ki se jim hočemo približati, ima Slovenija slabši rezultat glede ocene kriminalnosti (SLO 4,29; povprečje Severne Evrope 3,6), prav tako bistveno slabši za odpornost institucij proti organizirani kriminaliteti (SLO 6,08; povprečje Severne Evrope 7,81).

Že Galeotti (2005) je mafajska združenja opredelil kot kriminalna podjetja, ki želijo prevzeti oblast. Njihov pravi cilj pa je moč, saj vodje organizacij ne hrepenijo le po denarju, denar že imajo in je le pot do moči. Ne smemo pozabiti, da je prav Sutherland (1949) opozoril, da je velika razlika med kriminalci (organiziranimi ali

neorganiziranimi) in kriminalci belih ovratnikov v formalnih družbenih reakcijah na njihove nezakonite dejavnosti. Če natančno analiziramo razmerja med posameznimi vejami oblasti, lahko v zadnjem času izpostavimo vedno večji vpliv medijev in predvsem organizirane kriminalitete kot pete veje oblasti. Vse pogosteje lahko vidimo poleg klasičnih vej oblasti (zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti) tudi medije kot četrto in organizirano kriminaliteto kot peto vejo. Mediji v času hibridnih ogrožanj (Dobovšek, 2020a) pridobivajo vedno večjo moč in jih je težko nadzorovati. Zato želi politika regulirati medije. Poleg medijev je tu tudi organizirana kriminaliteta, ki je povezana tako s politiko in gospodarstvom kot tudi mediji. S takim sodelovanjem ima velik vpliv na gospodarstvo in upravljanje države zato lahko govorimo o ugrabitvi države (Đorđević in Dobovšek, 2020). Tako lahko organizirana kriminaliteta postane peta veja oblasti in s svojo močjo (z uporabo korupcije in izsiljevanja) vpliva na vse druge veje.

Organizirana kriminaliteta – Quo Vadis

Zakaj je organizirana kriminaliteta med ljudmi tako priljubljena? Organizirana kriminaliteta zagotavlja tisto, kar si ljudje želijo in država ne zagotavlja (česar ni na trgu ali je predrago). Al Capone je v svoji obrambi pred sodiščem dejal, da je le dajal ljudem to, kar so želeli. Organizirana kriminaliteta je sposobna zagotoviti tudi lokalno varnostno prisotnost, saj se spopada z malimi kriminalci in uličnim nasiljem s pogosto brutalnimi metodami. Na mnogih področjih so se državne politične strukture nesposobne boriti proti sodobnim ogrožanjem, odgovore nudijo organizirane kriminalne skupine (GI TOC, 2019). V Italiji so po potresu mafijske skupine prve nudile pomoč ljudem. V zameno za zatiskanje oči pred njihovimi dejavnostmi lahko kriminalci mobilizirajo glasove in denar za politike in oblikujejo mrežo, ki jim omogoči zmago na volitvah. Zato bi morala biti politična volja za zaježitev organizirane kriminalitete prvi korak in politiki bi morali biti zgled, kako zaježiti organizirano kriminaliteto.

Kako je v Sloveniji? Zgodovinsko se ljudje o Levstikovem Martinu Krpanu opredeljujejo med nacionalnim junakom in pojavnostjo kontrabanta ali tihotapca. Od tod tudi odnos do države in njenih represivnih organov, od žandarjev-policistov do finančnih stražnikov (FURS). Kdo lahko krši zakone? Elite ali tisti, ki jim je to strategija preživetja. Pri gledanju skozi prste gre za selektivnost, »naši« imajo popolno zaslombo med ljudmi, »njihovi« so kriminalci. Izgovorov je več, če sami niso bili

prizadeti, se je pač znašel. Martin Krpan je v tem pogledu junak, ki je premagal Brdavska, za nagrado je od cesarja dobil poleg denarja še dovoljenje za tovorjenje angleške soli (kar sicer ni bilo dovoljeno). Še več, minister Gregor kot predstavnik dvora in administracije, ki se na videz v skrbi za državo izkaže kot tisti, ki ohranja svoj položaj ministra, saj se ukloni cesarju in napiše dovoljenje, podpiše in zapečati pa ga cesar. V sodobnem svetu bi lahko govorili o tovorjenju bele snovi, z vednostjo (dovoljenjem) elitnih struktur ali nosilcev moči.

Kam se bo razvijala organizirana kriminaliteta? Hudodelske združbe so se v preteklem obdobju premaknile v gospodarstvo in krepile ekonomsko moč, vendar vse bolj prepoznavamo, da se pritisk seli na državno politiko. S prehodom v gospodarstvo so legalizirale delovanje in izgubile videz deviantnosti/hudodelstva, denar imajo, želijo si moč. Glavno vlogo pri tem imajo neformalne mreže, katerih člani so vplivni gospodarstveniki, politiki, predstavniki medijev in tudi člani kriminalnih združb. V tem smislu se elitna organizirana kriminaliteta pojavlja kot peta veja državne oblasti, saj z ogromno denarja, korupcijo in izsiljevanjem vpliva na državno gospodarstvo in politiko. Ne smemo pozabiti, da »družabnost« gospodarstvenikov, politikov in članov hudodelskih združb vpliva na stanje in razmere v državi (Dobovšek, 2001, 2004).

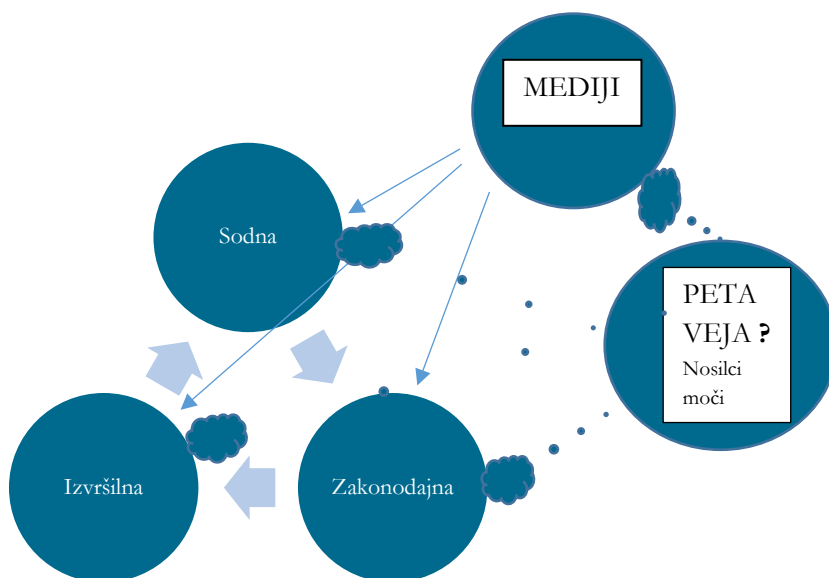
Po podatkih angleškega inštituta Control Risks Group Limited (Dobovšek, 2009b) so bile v Ruski federaciji predvidene tri glavne variante razvoja organizirane kriminalitete. Po prvi varianti se vlada zave nevarnosti organizirane kriminalitete in skuša zaradi razširjene korupcije z novo zakonodajo, predvsem pa z novo ureditvijo financiranja državne uprave, stabilizirati stanje v državi. Zaradi teh ukrepov bi organizirana kriminaliteta videla smiselni izhod v delovanju znotraj zakonskih okvirov, kar bi mu omogočal do sedaj pridobljeni kapital in deluje pollegalno. Problem bi še vedno obstajal, vendar bi se varnostna situacija izboljšala. Po drugi varianti se merjenje moči med državo in organizirano kriminaliteto nadaljuje. Organizirana kriminaliteta se države loti z vsemi sredstvi, saj nima kaj izgubiti. Gospodarski kaos se zaradi prevelikega števila skorumpiranih ljudi povečuje, pojavijo se velike, močno organizirane skupine. Spremembe v vladi nimajo nobenega učinka, politična nasprotja se stopnjujejo. Dolgoročno bi organizirana kriminaliteta s totalitarnim režimom uredila kaos in postala država v državi, s katero bi druge članice Evropske skupnosti sodelovale le gospodarsko. Po tretji varianti država z antikriminalnimi ukrepi zada udarec organizirani kriminaliteti. Ti ukrepi zaradi

vpletenosti organizirane kriminalitete v celotno družbo delujejo tako na političnem kot tudi na gospodarskem področju. Organizirana kriminaliteta podredi svoje interese ohranjanju prejšnjega stanja. Zaradi gospodarskih in političnih reform bi organizirana kriminaliteta težko ohranjala zveze v legalnih institucijah, zato bi se varnostna situacija dolgoročno izboljšala ob stalnem nadzoru podkupovanja. Zgoraj opisane variante razvoja organizirane kriminalitete so uporabne za predvidevanje razvoja podobnih organiziranih kriminalnih skupin tudi drugod po svetu. Predvsem bi jih morali podrobneje proučiti v državah, kjer se srečujejo s podobnimi razvojnimi problemi kot v Ruski federaciji (Dobovšek, 2020b).

Vse navedeno kaže, da so skupine organizirane kriminalitete že globoko zakoračile v gospodarstvo in legalizirale svoje delo ob pomoči kriminalitete belih ovratnikov. Izraz kriminaliteta belih ovratnikov uporabljamo tako, kot je bil prvotno mišljen, tj. za označevanje deviantnih dejanj, ki jih zagrešijo tisti z močjo in visokim družbenim statusom, torej najvišji politiki in poslovneži (ne nujno v kontekstu njihovega poklica) z zlorabo položaja, ki jim je bil nekoč zaupan. In ohraniti idejo, da sta »moč in status njenih storilcev bistvena lastnost kriminalitete belih ovratnikov«, saj je treba razlikovati med dejanji, ki jih storijo najbolj spoštovani in vplivni v naši družbi od tistih, ki uživajo manj vpliva in spoštovanja. Ker je lahko škoda, ki jo povzroči prvi, veliko večja od škode, ki jo povzroči drugi, so kazniva dejanja belih ovratnikov vrsta deviantnih dejanj, pri katerih škoda, ki jo povzročijo, ni sorazmerna s pogostostjo njihovega pojavljanja. Seveda je temu v sodobnem času treba dodati še vplivanje na zakonodajo (del *state capture*) (Dobovšek in Slak, 2015) in obvladovanje medijev (Dobovšek idr., 2015). Zdi se, da se nekateri akademiki strinjajo, da je kriminaliteto belih ovratnikov mogoče obravnavati kot organizirano kriminaliteto, vendar ni vsa organizirana kriminaliteta kriminaliteta belih ovratnikov. Kadar so deviantna dejanja v vladni ali poslovni sferi storjena organizirano, govorimo le o organizirani skupini, kadar pa taka dejanja storijo tisti, ki imajo najvišjo moč odločanja, lahko govorimo o organizirani kriminaliteti belih ovratnikov (Slak idr., 2013).

V zadnji fazi razvoja organizirane kriminalitete opredelimo pojav kot elitna kriminaliteta ali kriminaliteta nosilcev moči (ang. *power crime*), kot jo imenuje Ruggiero (2005). Zanj je značilna povezava vplivnih ljudi iz gospodarstva, bančništva in politike, ki v obliki netransparentnih mrež obvladujejo družbo. S kadrovanjem po zvezah in z vplivom na spremembe zakonodaje dosegajo svoje cilje ter se izogibajo pregonu državnih institucij. Zato je pomembno proučevanje negativnih vplivov

neformalnih mrež na družbo in kako jih ustaviti (Meško in Dobovšek, 2008). Klasična delitev oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno vejo, ki so v sistemu zavor in ravnovesij ter nadzorujejo druga drugo, je že dolgo presežena. Nadgrajuje se z mediji kot četrto vejo, ki naj bi neodvisno nadzorovali druge, toda kdo danes nadzoruje/obvladuje medije? Multinacionalne korporacije, vplivni bančniki in netransparentne neformalne mreže (skratka, nosilci moči) tvorijo peto vejo oblasti, ki si s svojim vplivom podreja vse druge v škodo ljudi in le v svojo korist (Dobovšek idr., 2016). Zato se postavljata vprašanji: kdo bo nadzoroval peto vejo oblasti in ali pravna država v poznomoderni družbi sploh še deluje?

Slika 3: Veje oblasti in vpliv

Vir: lasten

Dosedanje vztrajanje politike, da bodo probleme rešili z represivnimi ukrepi organov kazenskega pregona, je sprenevedanje, saj v mnogih primerih ne gre za kazniva dejanja, kar je posledica neustreznih zakonov v okviru zlorabe pravne države in načrtnega slabljenja represivnih institucij. Povečevanje represivnih ukrepov in institucij vodi v ožjenje človekovih pravic in policijsko državo kot antipod pravni državi, kar omogoča elitam, da zaradi vzbujanja strahu pred kriminaliteto ostajajo na oblasti. Za postmoderno družbo je značilno, da naletimo na celo vrsto kršitev

človekovih pravic, zlorab zakonodaje in oblasti. Paul Valery (Gibson, n. d.) navaja, da oblast brez zlorabe izgubi svoj čar (ang. *power without abuse loses its charm*) in ravno to je problem vladanja, kjer ni problem korupcija na najnižji ravni, temveč t. i. sistemska korupcija, vezana na ugrabitev pravne države in prevzem institucij.

Glede na razvoj organizirane kriminalitete v smeri elitne kriminalitete ali kriminalitete nosilcev moči ter vpletanje v hibridna ogrožanja in privatizacijo vesolja lahko zaključimo, da za razvoj organizirane kriminalitete v prihodnje velja nov moto: *Key is not the limit*

Literatura

- Dobovšek, B. (1997). *Organizirani kriminal*. Unigraf.
- Dobovšek, B. (2001). Organizirani kriminalitet kao perspektiva kriminalističke nauke. V *Mjesto i perspektive kriminalističkih nauka i kriminalističke profesije u savremenim uslovima: (zbornik radova)* (str. 247–259). Fakultet kriminalističkih nauka.
- Dobovšek, B. (2008). Economic organized crime networks in emerging democracies. *International journal of social economics*, 35(9/10), 679–690.
- Dobovšek, B. (2009a). *Transnacionalna kriminaliteta: študijsko gradivo*. Fakulteta za varnostne vede.
- Dobovšek, B. (2009b). Transnacionalna kriminaliteta kot peta veja oblasti in kriminalni prevzem države. V M. Haček (ur.), *Konec demokracije?: možne nove paradigme: program in zbornik povzetkov* (str. 20–21). Slovensko politološko društvo.
- Dobovšek, B. (ur.). (2010). *Preiskovanje kriminalitete v zvezi z umetninami* (1. izd., 1. natis). Ministrstvo za notranje zadeve, Policija
- Dobovšek, B. (2020a). Hibridna ogrožanja – ugrabitev zakonodaje. *Pravna praksa: PP: časopis za pravna vprašanja*, 39(34), 3.
- Dobovšek, B. (2020b). *Transnacionalna kriminaliteta: študijsko gradivo* (Ponatis 2. izd.). Univerzitetna založba.
- Dobovšek, B., Ažman, B., Eman, K., Kuhar, S., Kurež, B., Mastnak, M., Minič, M., Odar, V., Slak, B. in Škrbec, J. (2016). *Peta veja oblasti*. eBesede; Dobra država, zavod za politično kulturo.
- Dobovšek, B., Ažman, B. in Slak, B. (2015). Država Slovenija in globalna ekonomska kriza. V H. Tivadar (ur.), *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (str. 86–92). Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Dobovšek, B., Hasović, T., Pec, L. in Garbajs, D. (ur.) (2004). *Slovenian presidency of the Adriatic-Ionian initiative: (Collection of reports): Round table on organised crime, Ljubljana, 27 November 2003*. Ministry of the Interior, Police.
- Dobovšek, B. in Meško, G. (2008). Informal networks in Slovenia: A blessing or a curse? *Problems of Post-Communism*, 55(2), 25–37
- Dobovšek, B. in Slak, B. (2015). Old horizons of organised-white collar crime : critical remarks about the current definition, development and perceptions of organised and white-collar crime. *Journal of Financial Crime: The Official Journal of the Cambridge International Symposium on Economic Crime*, 22(3), 305–317.
- Dobovšek, B. in Slak, B. (2016). The informal economy and organized crime. V M. Edelbacher, P. C. Kratcoski in B. Dobovšek (ur.), *Corruption, fraud, organized crime, and the shadow economy. Advances in police theory and practice series* (str. 7–17). CRC Press.

- Dobovšek, B. in Slak, B. (2017). Economic crisis and »white informal economy« – a slippery slope. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 37(7/8), 468–476.
- Dorđević, S. in Dobovšek, B. (2020). Organised crime in Western Balkans Six at the onset of coronavirus. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(9/10), 807–820. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJSSP-06-2020-0229/full/pdf?title=organised-crime-in-western-balkans-six-at-the-onset-of-coronavirus>.
- Dorđević, S., Bren, M. in Dobovšek, B. (2023). Rocky road of Serbia to justice, freedom, and security. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 30(3/4), 239–265.
- Edelbacher, M., Kratoski, P. C. in Dobovšek, B. (ur.). (2016). *Corruption, fraud, organized crime, and the shadow economy*. CRC Press.
- Galeotti, M. (2005). *Global crime today, the changing face of organized crime*. Routledge.
- Gibson, R. D. D. (n. d.). Valery Paul. V *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Paul-Valery>
- Global Initiative against Transnational Organized Crime (GI-TOC) (n. d.). *The Global Organized Crime Index: 2021*. <https://globalinitiative.net/analysis/ocindex-2021/>
- Global Initiative against Transnational Organized Crime (GI-TOC). (2019). *Hotspots of organized crime in the Western Balkans*. <https://globalinitiative.net/analysis/oc-western-balkans/>
- Heinrich-Böll-Stiftung, Regine Schönenberg, Regine Schönenberg and Annette von Schönfeld. (ur.) (2013). Transnational Organized Crime Analyses of a Global Challenge to Democracy. Volume 17 in the series Edition Politik. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839424957>
- Meško, G. in Dobovšek, B. (2007). Merjenje organizirane kriminalitete – omejitve in izzivi. V I. Prezelj (ur.), *Model celovitega ocenjevanja ogrožanja nacionalne varnosti Republike Slovenije* (str. 103–124). Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Direktorat za obrambne zadeve, Sektor za civilno obrambo.
- Rawlinson, P. (1998). Mafia, media and myth: Representations of Russian organised crime. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 37(4), 346–358.
- Ruggiero, V. (2001). *Crime and markets: Essays in anti-criminology*. Oxford University Press.
- Ruggiero, V. (2015). *Power and crime*. Routledge.
- Slak, B., Ažman, B. in Dobovšek, B. (2013). Legislation, governance, corruption, and prevention : an integrity four-leaved clover leaf. V G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.), *Criminal justice and security – Contemporary criminal justice practice and research : Conference proceedings: proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security - Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012* (str. 297–311). Faculty of Criminal Justice and Security.
- Sutherland, E. H. (1949). *White Collar Crime*. Holt, Rinehart & Winston.
- van Duyne, P.C. (2010). Organised crime (threat) as a policy challenge: A tautology. *Varstvoslovje: revija za teorijo in prakso varstvoslovja*, 12(4), 355–366.
- von Lampe, K., von Dijck, M., Hornsby, R., Markina, A. in Verpoest, K. (2006). Organised crime is ... Findings from a cross-national review of literature. V P. van Duyne (ur.), *The organisation of crime for profit: Conduct, law and measurement* (str. 17–42). Wolf Legal Publishers.
- von Lampe, K. (n. d.). *Organized crime research*. <http://www.organized-crime.de/index.html>
- Ward, A. (n. d.). Potter Stewart. V *The first amendment encyclopedia*. <https://www.mtsu.edu/first-amendment/article/1359/potter-stewart>